

I. BEGRIPPEN EN UITGANGSPUNTEN

1. De *Richtlijnen* zijn aanbevelingen die door de regeringen gezamenlijk worden gedaan aan multinationale ondernemingen. Ze bevatten beginselen en normen voor goed gedrag, in overeenstemming met de van toepassing zijnde wetgeving en internationaal erkende normen. Inachtneming van de *Richtlijnen* door ondernemingen is vrijwillig en niet rechtens afdwingbaar. Dat neemt niet weg dat sommige onderwerpen die gedekt worden door de *Richtlijnen* ook gereguleerd kunnen worden door nationale wetgeving of internationale verplichtingen.
2. Naleving van nationale wetgeving is de eerste verplichting van ondernemingen. De *Richtlijnen* zijn noch een substituut voor nationale wetgeving, noch kunnen zij gezien worden als de nationale wetgeving en normen terzijde stellend. Hoewel de *Richtlijnen* op veel gebieden verder gaan dan de wet, dienen zij niet en zijn zij niet bedoeld om ondernemingen in situaties te doen belanden waarin zij met tegenstrijdige verplichtingen worden geconfronteerd. Echter, in landen waarin nationale wetgeving en normen conflicteren met de principes en normen van de *Richtlijnen* moeten ondernemingen manieren zien te vinden om deze principes en normen zo goed mogelijk in acht te nemen zonder in strijd met nationale wetgeving te handelen.
3. Aangezien multinationale ondernemingen over de hele wereld actief zijn, behoort internationale samenwerking op dit gebied zich tot alle landen uit te strekken. De regeringen die de *Richtlijnen* onderschrijven, moedigen ondernemingen die op hun grondgebied werkzaam zijn aan om de *Richtlijnen* na te leven overal waar zij actief zijn, zulks met inachtneming van de bijzondere omstandigheden in elk gastland.
4. Een nauwkeurige definitie van het begrip multinationale ondernemingen is in het kader van de *Richtlijnen* niet noodzakelijk. Zulke ondernemingen zijn actief in alle sectoren van de economie. In het algemeen zijn het ondernemingen of andere entiteiten die in meerdere landen gevestigd zijn en zodanig met elkaar verbonden zijn dat ze hun activiteiten op verschillende manieren met elkaar kunnen afstemmen. Hoewel een of meer van deze entiteiten een belangrijke invloed op de activiteiten van de andere kan uitoefenen, kan de mate van autonomie binnen de onderneming van de ene multinational tot de andere sterk variëren. De onderneming kan particulier eigendom, staatseigendom of een mengvorm daarvan zijn. De *Richtlijnen* zijn bedoeld voor alle onderdelen van multinationale ondernemingen (moedermaatschappij en/of lokale vestigingen). In overeenstemming met de feitelijke verdeling van de verantwoordelijkheden worden de verschillende bedrijfsonderdelen geacht samen te werken en elkaar te helpen om de inachtneming van de *Richtlijnen* te bevorderen.
5. De *Richtlijnen* hebben niet tot doel verschillen in behandeling tussen multinationale en nationale ondernemingen in het leven te roepen: zij beschrijven goed gedrag voor alle ondernemingen. Dit betekent dus dat van multinationale en nationale bedrijven hetzelfde gedrag wordt verwacht in alle situaties waarin de *Richtlijnen* voor beide relevant zijn.
6. Regeringen willen een zo breed mogelijke inachtneming van de *Richtlijnen* bevorderen. Hoewel erkend wordt dat kleine en middelgrote bedrijven niet over dezelfde mogelijkheden beschikken als grotere ondernemingen, willen de regeringen die de *Richtlijnen* onderschrijven hen desondanks aanmoedigen zich zo goed mogelijk aan de aanbevelingen uit de *Richtlijnen* te houden.
7. De regeringen die de *Richtlijnen* onderschrijven, mogen deze niet gebruiken voor protectionistische doeleinden, noch op een zodanige wijze gebruiken die het comparatieve voordeel van een land waarin multinationale ondernemingen investeren aantast.
8. De regeringen hebben het recht voorwaarden te stellen waaronder multinationale ondernemingen in hun land mogen werken, zulks met inachtneming van het internationale recht. De onderdelen van een multinationale onderneming die in verschillende landen

gevestigd zijn, zijn onderworpen aan de wetten die in het desbetreffende land van toepassing zijn. Wanneer multinationale ondernemingen worden geconfronteerd met tegenstrijdige verplichtingen van landen die de *Richtlijnen* onderschrijven of van derde landen, worden de desbetreffende regeringen aangemoedigd te goeder trouw samenwerken om de problemen die daaruit kunnen voortvloeien, op te lossen.

9. De regeringen die de *Richtlijnen* onderschrijven, zeggen daarbij toe dat zij hun verantwoordelijkheid zullen nakomen om ondernemingen rechtvaardig en in overeenstemming met het internationale recht en hun contractuele verplichtingen te behandelen.
10. Het gebruik van passende, internationale mechanismen voor de beslechting van geschillen, met inbegrip van arbitrage, wordt aangemoedigd ter vergemakkelijking van de oplossing van juridische problemen die kunnen ontstaan tussen ondernemingen en de regeringen van gastlanden.
11. De regeringen die de *Richtlijnen* onderschrijven, zullen hen in praktijk brengen en de toepassing ervan bevorderen. Zij roepen Nationale Contactpunten in het leven die de bekendheid van de *Richtlijnen* moeten vergroten en als discussieforum dienen voor alle kwesties die de *Richtlijnen* betreffen. Bovendien nemen zij deel aan passende evaluatie- en adviesprocedures ten behoeve van kwesties die verband houden met de interpretatie van de *Richtlijnen* in een veranderende wereld.

II. ALGEMENE BEGINSELEN VOOR BEDRIJFSBELEID

Ondernemingen dienen volledig rekening te houden met het bestaande beleid in landen waarin ze werkzaam zijn, en dienen de standpunten van andere belanghebbenden in aanmerking te nemen. In dit verband:

A. Behoren zij:

1. Bij te dragen aan de economische, ecologische en sociale vooruitgang teneinde duurzame ontwikkeling te bevorderen;
2. De internationaal erkende mensenrechten van degenen die gevolgen van hun activiteiten ondervinden te respecteren;
3. De opbouw van lokale capaciteit te bevorderen door nauwe samenwerking met de plaatselijke gemeenschap, met inbegrip van bedrijfsbelangen, alsmede door als onderneming activiteiten op de binnenlandse en buitenlandse markten te ontplooien, in overeenstemming met de vereisten van een gezonde bedrijfsvoering;
4. De ontwikkeling van menselijk kapitaal te bevorderen, in het bijzonder door het scheppen van werkgelegenheid en het bieden van scholingsmogelijkheden voor werknemers;
5. Zich ervan te onthouden uitzonderingen te bedingen of te aanvaarden die niet voorkomen in de wet- of regelgeving inzake mensenrechten, milieu, gezondheid, veiligheid, arbeid, belasting, financiële stimuli of andere aangelegenheden;
6. Goede beginselen voor ondernemingsbestuur te ondersteunen en te handhaven, en een goede praktijk van ondernemingsbestuur te ontwikkelen en toe te passen, ook binnen ondernemingsgroepen;
7. Doelmatige zelfreguleringsmechanismen en beheerssystemen te ontwikkelen en toe te passen die een relatie van wederzijds vertrouwen bevorderen tussen ondernemingen en de samenlevingen waarin zij actief zijn;
8. De kennis en naleving van het ondernemingsbeleid onder werknemers die te werk gesteld zijn door multinationale ondernemingen te bevorderen door dit beleid op een passende manier bekend te maken, mede door middel van trainingsprogramma's;
9. Zich te onthouden van discriminerende of disciplinaire maatregelen tegen werknemers die het management of, indien van toepassing, de bevoegde autoriteiten te goeder trouw op de hoogte stellen van praktijken die in strijd zijn met de wet, de *Richtlijnen* of het ondernemingsbeleid.
10. Op identificatie van risico's gebaseerde due diligence uit te voeren, bijvoorbeeld door dit in hun managementsystemen voor bedrijfsrisico's op te nemen, om daadwerkelijke en potentiële ongunstige effecten zoals beschreven in paragraaf 11 en 12 te identificeren, te voorkomen en te verminderen, en rekenschap te geven over hoe zij deze effecten aanpakken. De aard en reikwijdte van due diligence hangen af van de omstandigheden van een specifieke situatie.
11. Te voorkomen dat zij met hun eigen activiteiten ongunstige effecten op zaken die aan de orde komen in de *Richtlijnen* veroorzaken of daartoe bijdragen, en zulke effecten aanpakken wanneer zij zich voordoen.
12. Een ongunstig effect trachten te voorkomen of verminderen wanneer zij niet hebben bijgedragen aan dat effect, maar waar dat effect toch direct verbonden is aan hun activiteiten, producten of diensten via een zakelijke relatie. Dit is niet bedoeld om de

verantwoordelijkheid van de entiteit die het ongunstige effect veroorzaakt te verschuiven naar de onderneming waarmee het een zakelijke relatie heeft.

13. Naast het aanpakken van ongunstige effecten in relatie tot de onderwerpen die in de Richtlijnen aan de orde komen, zakenrelaties, met inbegrip van leveranciers en onderaannemers, waar mogelijk te stimuleren principes van verantwoord ondernemen toe te passen die verenigbaar zijn met de *Richtlijnen*;
14. In dialoog te treden met relevante belanghebbenden zodat betekenisvolle mogelijkheden geboden kunnen worden om hun inzichten in overweging te nemen in relatie tot het planning- en besluitproces omtrent projecten en andere activiteiten die significante effecten kunnen hebben op lokale gemeenschappen.
15. Zich te onthouden van ongepaste inmenging in politieke aangelegenheden in het gastland.

B. Ondernemingen worden gestimuleerd:

1. Wanneer dat in de bedrijfscontext past, gezamenlijke inspanningen in relevante fora te steunen ter promotie van internetvrijheid aan de hand van respect voor vrijheid van meningsuiting, samenkomst en vereniging online.
2. Indien opportuun, deel te nemen aan private of multi-stakeholder initiatieven en de dialoog met de sociale partners over verantwoord ketenbeheer of deze te steunen, daarbij zeker stellend dat deze initiatieven afdoende rekening houden met de sociale en economische effecten op ontwikkelingslanden en met bestaande, internationaal erkende normen.

Toelichting op Algemene Beginselen voor Bedrijfsbeleid

- Het hoofdstuk Algemene Beginselen voor Bedrijfsbeleid van de *Richtlijnen* is het eerste dat specifieke aanbevelingen aan ondernemingen bevat. Als zodanig is het belangrijk omdat het het algemene beleidskader schetst en gemeenschappelijke basisprincipes voor de specifieke aanbevelingen in de volgende hoofdstukken neerlegt.
- Ondernemingen worden aangemoedigd met de overheid samen te werken aan de ontwikkeling en implementatie van beleid en regelgeving. Dit proces kan worden verrijkt door rekening te houden met de opvattingen van andere belanghebbenden in de samenleving, zoals de plaatselijke bevolking en het bedrijfsleven. Ook wordt erkend dat de overheid in haar contacten met bedrijven openheid moet betrachten en met het bedrijfsleven over deze kwesties moet overleggen. Ondernemingen moeten worden beschouwd als partners van de overheid bij de ontwikkeling en toepassing van zowel vrijwillige als bindende instrumenten (waarvan de *Richtlijnen* één onderdeel vormen) op beleidsterreinen die hen aangaan.
- De activiteiten van multinationale ondernemingen (MNO's) mogen niet in tegenspraak zijn met duurzame ontwikkeling, en de *Richtlijnen* zijn bedoeld om complementariteit in deze te bevorderen. Vooruitgang op zowel economisch, sociaal als ecologisch gebied is immers één van de belangrijkste middelen om een duurzame ontwikkeling te bevorderen.¹
- Hoofdstuk IV gaat verder in op de algemene aanbeveling over mensenrechten in paragraaf A2.
- De *Richtlijnen* erkennen en stimuleren bovendien de bijdrage die MNO's door hun activiteiten in plaatselijke gemeenschappen aan de opbouw van lokale capaciteit kunnen leveren. Ook de aanbeveling omtrent de vorming van menselijk kapitaal is een expliciete, toekomstgerichte erkenning van de bijdrage die MNO's aan de individuele ontplooiing van hun werknemers

¹ Een van de meest gebruikte definities van duurzame ontwikkeling is die van de Wereldcommissie voor Milieu en Ontwikkeling (Commissie Brundtland) van 1987: "Een ontwikkeling die tegemoet komt aan de behoeften van het heden zonder de mogelijkheid van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien, in gevaar te brengen."

kunnen leveren, en heeft niet alleen betrekking op werving, maar ook op scholings- en andere ontwikkelingsmogelijkheden. De ontwikkeling van menselijk kapitaal veronderstelt ook dat er niet wordt gediscrimineerd bij de werving, evenmin op het vlak van promotiekansen, levenslange scholing en andere opleidingsmogelijkheden tijdens het werk.

- De *Richtlijnen* adviseren ondernemingen om, in het algemeen, niet te proberen uitzonderingen te bedingen die niet voorkomen in de wettelijke regelingen omtrent zaken als mensenrechten, milieu, gezondheid, veiligheid, arbeid, belastingen en financiële stimulansen, zonder hiermee afbreuk te willen doen aan het recht van ondernemingen wijzigingen in de wet- en regelgeving na te streven. De woorden "of te accepteren" vestigen ook de aandacht op de rol van de Staat die deze uitzonderingen aanbiedt. Hoewel een bepaling als deze doorgaans gericht is tot de regeringen, is deze ook rechtstreeks van belang voor MNO's. Belangrijk is echter voor ogen te houden dat er gevallen zijn, waarin specifieke uitzonderingen op wetten of ander beleid om gegronde redenen van openbaar belang, verenigbaar met deze wetten kunnen zijn. Voorbeelden hiervan worden gegeven in de hoofdstukken over Milieu en Mededinging.
- De *Richtlijnen* bevelen ondernemingen aan degelijke bestuurspraktijken toe te passen op basis van de OESO Principes voor Corporate Governance. De Principes roepen op tot bescherming en ondersteuning van het uitoefenen van aandeelhoudersrechten, waaronder billijke behandeling van aandeelhouders. Ondernemingen dienen de rechten van belanghebbenden zoals vastgelegd in de wet of via wederzijdse overeenkomsten te erkennen en actieve samenwerking met belanghebbenden te bevorderen bij het creëren van welvaart, banen en de duurzaamheid van financieel gezonde ondernemingen.
- De Principes roepen bestuursraden van moederbedrijven op de strategische aansturing van de onderneming, effectief toezicht op het management en verantwoording aan de onderneming en de aandeelhouders te waarborgen, daarbij rekening houdend met de belangen van belanghebbenden. In het vervullen van deze verantwoordelijkheden dient de raad de integriteit van de systemen voor boekhouding en financiële verslaglegging, inclusief onafhankelijke controle, gepaste controle mechanismen, in het bijzonder risicobeheersing en financiële en operationele controle, en naleving van de wet en relevante normen te waarborgen.
- De Principes gelden ook voor ondernemingsgroepen, hoewel bestuursraden van dochterondernemingen eigen verplichtingen kunnen hebben op basis van de wet van het land waarin zij gevestigd zijn. Systemen voor naleving en controle dienen waar mogelijk ook gebruikt te worden bij deze dochterondernemingen. Voorts omvat het toezicht van de raad op de bestuurspraktijk doorlopende evaluatie van interne structuren opdat duidelijk is welk management verantwoordelijk is binnen de ondernemingsgroep.
- Voor multinationale staatsbedrijven gelden dezelfde aanbevelingen als voor particuliere ondernemingen, maar publiek toezicht is dikwijls groter wanneer een Staat eigenaar is. De OESO Richtlijnen voor Corporate Governance voor Staatsbedrijven vormen een nuttige en specifieke handleiding voor deze ondernemingen en de aanbevelingen in deze Richtlijnen zouden de governance aanzienlijk kunnen verbeteren.
- Hoewel de verantwoordelijkheid voor verbetering van het wettelijke en institutionele kader allereerst bij de overheid ligt, loont het sterk voor ondernemingen goede bestuurspraktijken toe te passen.
- Er komen steeds meer niet door de overheid voorgeschreven, zelfregulerende instrumenten en initiatieven die verband houden met allerlei aspecten van het ondernemingsgedrag en de relatie tussen bedrijfsleven en samenleving. Interessante ontwikkelingen doen zich wat dat betreft voor in de financiële sector. Ondernemingen erkennen dat hun activiteiten vaak gevolgen voor samenleving en milieu hebben. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de invoering van zelfreguleringspraktijken en managementsystemen door ondernemingen die hierin verbetering willen brengen - en daarmee bijdragen aan een duurzame ontwikkeling. Dergelijke maatregelen zijn op hun beurt weer bevorderlijk voor een constructieve relatie tussen ondernemingen en de samenlevingen waarin zij werken.

- Effectieve zelfreguleringsmechanismen veronderstellen uiteraard dat ondernemingen de kennis en naleving van het ondernemingsbeleid onder hun werknemers bevorderen. Waarborgen voor de bescherming van werknemers die te goeder trouw "de klokken luiden" worden eveneens aanbevolen, ondermeer voor werknemers die, wanneer tijdige herstelmaatregelen uitblijven of er een gereede kans op nadelige gevolgen voor hun baan ontstaat, praktijken die strijdig zijn met de wet aan de bevoegde autoriteiten melden. Deze bescherming is met name van belang voor het tegengaan van corruptie en voor het milieubeleid, maar is ook relevant ten aanzien van andere aanbevelingen in de *Richtlijnen*.
- In het kader van de *Richtlijnen* wordt onder due diligence een proces verstaan waarmee ondernemingen daadwerkelijke en potentiële ongunstige effecten kunnen identificeren, voorkomen en verminderen, en waarmee zij verantwoording kunnen afleggen over hun aanpak van die effecten als integraal onderdeel van hun besluitvormingsproces en risicobeheerssystemen. Due diligence kan opgenomen worden in de bredere risicobeheerssystemen van ondernemingen, mits het verder reikt dan het enkel in kaart brengen en beheersen van materiële risico's voor de onderneming zelf door ook de risico's op ongunstige effecten op zaken die in de *Richtlijnen* aan de orde komen mee te nemen. Potentiële effecten dienen aangepakt te worden via preventie of vermindering; daadwerkelijke ongunstige effecten via herstelmaatregelen. De *Richtlijnen* gaan die ongunstige effecten aan die veroorzaakt worden door de onderneming, waaraan deze bijdraagt, of waarmee het direct verbonden is door haar activiteiten, producten of diensten via een zakenrelatie, zoals omschreven in paragraaf A.11 en A.12. Due diligence kan ondernemingen helpen risico's op dergelijke effecten te voorkomen. In het kader van deze aanbeveling dient 'bijdragen aan' een ongunstig effect geïnterpreteerd te worden als een substantiële bijdrage, zoals een handeling die een ongunstig effect van een andere entiteit veroorzaakt of dat faciliteert, of die entiteit daar toe aanzet, en niet een minimale of onbeduidende bijdrage. De term 'zakenrelatie' behelst relaties met zakenpartners, met entiteiten in de toeleveringsketen en met andere statelijke en non-statelijke entiteiten die direct zijn verbonden aan de activiteiten, producten of diensten van de onderneming. De aanbeveling in paragraaf A.10 gaat over zaken die in de *Richtlijnen* aan de orde komen en verband houden met ongunstige effecten. Zij geldt niet voor de hoofdstukken over Wetenschap en Technologie, Mededinging en Belasting.
- De aard en omvang van due diligence, zoals de specifieke te ondernemen stappen die gepast zijn in een bepaalde situatie zijn afhankelijk van factoren zoals de grootte van de onderneming, de context waarin de onderneming opereert, de specifieke aanbevelingen in de *Richtlijnen*, en de ernst van de ongunstige effecten van de onderneming. Specifieke aanbevelingen voor due diligence op het gebied van mensenrechten staan vermeld in hoofdstuk IV.
- Indien ondernemingen grote aantallen toeleveranciers hebben, worden zij aangemoedigd om te onderzoeken op welk gebied in het algemeen het risico op ongunstige effecten het hoogst is en, afgaande op deze risico-evaluatie, leveranciers te prioriteren voor het due diligence proces.
- Het voorkomen van het veroorzaken van of bijdragen aan ongunstige effecten via hun eigen activiteiten op zaken die in de *Richtlijnen* aan de orde komen omvat ook de activiteiten in de toeleveringsketen. Relaties in de toeleveringsketen kunnen velerlei vormen aannemen, waaronder franchising, licensing en onderaannemingen. Schakels in de toeleveringsketen zijn vaak zelf multinationale ondernemingen en, om die reden, zijn de *Richtlijnen* ook op diegenen van toepassing die opereren vanuit of in de landen die de Verklaring onderschrijven.
- Wanneer een onderneming een risico op het veroorzaken van een ongunstig effect in de context van haar toeleveringsketen identificeert, behoort zij de noodzakelijke stappen te ondernemen om dat effect af te wenden of te voorkomen.
- Indien een onderneming een risico op het bijdragen aan een ongunstig effect identificeert, behoort zij de noodzakelijke stappen te ondernemen om die bijdrage te stoppen of te voorkomen en haar invloed aan te wenden om zo goed mogelijk het resterende ongunstige effect te verminderen. Dergelijke invloed wordt geacht te bestaan indien het in het vermogen

van de onderneming ligt om de oneigenlijke praktijken van de entiteit die de schade aanricht te veranderen.

- Om aan de verwachting van paragraaf A.12 te voldoen behoort een onderneming, hetzij zelfstandig, hetzij in samenwerking met andere entiteiten, waar gepast, haar invloed aan te wenden om de entiteit die het ongunstige effect veroorzaakt te beïnvloeden om dat ongunstige effect te voorkomen of te verminderen.
- De *Richtlijnen* erkennen dat er praktische beperkingen verbonden zijn aan het vermogen van ondernemingen om het gedrag van hun zakelijke partners te beïnvloeden. Bepalend hiervoor zijn de productkenmerken, het aantal leveranciers of andere zakenpartners, de samenstelling en complexiteit van de productieketen, de marktpositie van de onderneming ten opzichte van haar leveranciers of andere schakels in de toeleveringsketen. Echter, ondernemingen kunnen toeleveranciers ook beïnvloeden via contractuele regelingen zoals managementcontracten, pre-qualificatievereisten voor potentiële toeleveranciers, stemrechten, en licentie- of franchiseovereenkomsten. Andere factoren die relevant zijn in het bepalen van een gepaste reactie op geïdentificeerde risico's omvatten de ernst en kans op ongunstige effecten en hoe cruciaal een toeleverancier is voor de onderneming.
- Gepaste reacties van ondernemingen met betrekking tot een zakelijke relatie kunnen omvatten: voortzetting van de relatie met een toeleverancier gedurende de inspanningen om risico's te verminderen; tijdelijke opschorting van een relatie gedurende de inspanningen tot vermindering van de risico's; of, als laatste toevlucht, stopzetting van de relatie nadat pogingen tot risicovermindering hebben gefaald, als de onderneming risicovermindering niet haalbaar acht, of vanwege de ernst van de ongunstige effect. In haar besluit tot stopzetting van een relatie dient een onderneming mogelijke sociaaleconomisch ongunstige effecten van die stopzetting mede in overweging te nemen.
- Ondernemingen kunnen ook samen met leveranciers en andere schakels in de toeleveringsketen optrekken, in samenwerking met andere belanghebbenden, ter verbetering van hun prestaties, bijvoorbeeld door training van personeel en andere vormen van capaciteitsopbouw, zodoende de integratie van principes van verantwoord ondernemen in hun activiteiten ondersteunend in overeenstemming met de *Richtlijnen*. In de situatie waarin toeleveranciers diverse afnemers hebben en mogelijk blootgesteld worden aan tegenstrijdige verplichtingen van hun afnemers worden ondernemingen aangemoedigd, goed rekening houdend met zorgen op het gebied van mededinging, te participeren in sectorbrede, gezamenlijke pogingen met andere ondernemingen waarmee zij toeleveranciers delen om beleid op en risicobeheersystemen voor toeleveringsketens te coördineren, onder meer door het delen van informatie.
- Ondernemingen worden ook aangemoedigd om deel te nemen aan private of multi-stakeholder initiatieven en de sociale dialoog over verantwoord ketenbeheer, zoals die ondernomen worden als onderdeel van de proactieve agenda voortvloeiend uit het Besluit van de OESO Raad aangaande de OESO Richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen en de bijgevoegde Procedurele Aanwijzingen.
- Het betrekken van belanghebbenden omvat interactieve processen voor het betrekken van relevante belanghebbenden via, bijvoorbeeld, bijeenkomsten, hoorzittingen of klankbord-procedures. Het effectief betrekken van belanghebbenden wordt gekenmerkt door hoor en wederhoor en is afhankelijk van de goede trouw van deelnemers van beide kanten. Dit soort betrokkenheid kan vooral behulpzaam zijn in de planning- en besluitvormingsprocessen met betrekking tot projecten of andere activiteiten op het gebied van, bijvoorbeeld, het intensieve gebruik van land of water, hetgeen een significant effect kan hebben op lokale gemeenschappen.
- Paragraaf B.1 over internetvrijheid erkent de opkomst van een belangrijke kwestie. Hij zet geen nieuwe normen, evenmin veronderstelt hij de ontwikkeling van nieuwe normen. De paragraaf erkent dat ondernemingen belangen hebben die beïnvloed zullen worden en dat hun

deelname samen met andere belanghebbenden in de discussie over internetvrijheid kan bijdragen aan hun vermogen en dat van anderen deze zaken te begrijpen en er een positieve bijdrage aan te leveren. De tekst erkent dat internetvrijheid meerdere dimensies kan hebben en benadrukt dat samenwerking via relevante fora nagestreefd dient te worden. Dit staat los van de posities van de overheden bij de Wereld Handelsorganisatie (WTO) op het gebied van handel via internet. De aanbeveling is niet bedoeld om andere belangrijke beleidsdoeleinden, die gerelateerd kunnen zijn aan het gebruik van internet en waarmee rekening gehouden zou moeten worden, te veronachtzamen.² Zoals geldt voor de *Richtlijnen* in het algemeen tenslotte is het met de paragraaf niet de bedoeling tegenstrijdige normen te creëren, dit in overeenstemming met paragraaf 2 en 8 van het hoofdstuk Begrippen en Uitgangspunten van de *Richtlijnen*.

- Tot slot dient te worden opgemerkt dat zelfregulering en andere initiatieven in die geest, zoals deze *Richtlijnen*, niet tot onrechtmatige beperking van de mededinging mogen leiden of beschouwd mogen worden als vervanging voor een effectieve regelgeving door de overheid. Het spreekt vanzelf dat MNO's bij de ontwikkeling van gedragscodes en zelfreguleringsmechanismen dienen te waken voor potentiële handel- of investeringverstorende effecten.

² Enkele landen hebben in dit kader gerefereerd naar de Tunis Agenda for the Information Society van 2005.